

Dvanáct statečných

Knižní rozhovory s disidenty, kteří se v roce 1968 postavili ruské invazi

□ JAROSLAV FORMÁNEK

Pošlou k nim armádu, nebo ne? Historik Alexandr Daniel z ruského sdružení Memorial touto jednoduchou otázkou v knize *Za vaši a naši svobodu* popisuje napjatá očekávání sovětské společnosti z první poloviny roku 1968, jak bude pokračovat vývoj událostí v Československu. Stejná otázka ovšem rezonovala i v dalších komunistických státech tehdejšího východního bloku. Po východním Německu, Polsku a Maďarsku padesátých let a jejich pokusech vyprostit se z objetí stalinismu se podobnou nadějí totiž stalo pražské jaro.

Odpovědi se občané zemí Varšavské smlouvy dočkali rychle a do dlažby československých měst ji vyryly pásy tanků. Což na Západě i v jiných částech svobodného světa přineslo vlnu bouří a protestů. V tomto směru naopak východní blok působil dojmem bažiny se stojatou a zatuhlou vodou bez jakýchkoli známek života. Teprve po pádu komunistických režimů v roce 1989 jsme se začali postupně dozvídat, že tomu tak nebylo, že i tady existovali odvážní lidé, kteří protestovali proti okupaci Československa. Oproti těm na Západě s výmluvným heslem: *Za vaši a naši svobodu!*

Stejnomená kniha historika Adama Hradilka a četných spolupracovníků to dokládá na jejich životních příbězích. Formou rozhovorů jsou v ní zachyceny osudy dnes už známých ruských, polských, německých či bulharských disidentů. Nadto přináší nová svědectví o nečekaném množství protestů, jež se v zemích podílejších se na okupaci Československa tenkrát odehrály.

Odpor proti bratrské pomoci

Publikace se začala rodit v roce 2008, kdy v souvislosti se čtyřicátým výročím srpnových událostí přijeli do Prahy pamětníci protestů. Ze skupiny osmi statečných Rusů, kteří na Rudém náměstí demonstrovali proti okupaci, to byli Natalia Gorbaněvská, Pavel Litvinov a Viktor Fajnberg. Z bývalého východního Německa Franziska Groszerová, Toni Krahl a Bernd Eisenfeld, z Maďarska Ágnes Hellerová, Teresa Stodolnik-Ordyłowska a Kornel Morawiecki z Polska a Aleksandr Dimitrov z Bulharska.

Hradilek a jeho spolupracovníci s nimi vedli dlouhé rozhovory, jež tvoří základ

knihy. Přibyl Vladimír Dremļuga a Elijahu Rips, který se po vzoru Jana Palacha pokusil v dubnu 1969 upálit v Rize. „Od počátku projektu bylo patrné, že těchto několik zaznamenaných příběhů představuje pouhý zlomek osudů lidí, kteří po 21. srpnu neváhali přes hrozbu tvrdých následků vystoupit za naši i svoji svobodu proti totalitní moci,“ píše v úvodu Hradilek.

Každou kapitolu publikace proto uvádí studie historika, jež klade protesty do souvislosti s tehdejšími děním v daných zemích, popisuje jejich společenskou i politickou situaci, postoje stranických vůdců k pražskému jaru. Ústředním tématem všech studií je však především odpor obyvatel k násilnému potlačení událostí v Československu a odsouzení účasti svých vůjáků, kteří se na tom podíleli.

Jak už bylo řečeno, četnost protestů je překvapivá a mnohovrstevná. Na jedné straně otevřené demonstrace, jakou byla třeba ta z Rudého náměstí, anebo studentské průvody v Tallinnu, pokusy či přímo sebeupálení jedinců, například v knize citované případy Sándora Bauera v Maďarsku nebo Richarda Siwiece v Polsku, hladovky, stávky, individuální veřejné odmítnutí okupace, šíření pravdivých informací samizdatem. Nelze však opomenout ani anonymní gesta v podobě vápnem napsaných nápisů na plotech a vozovkách silnic, amatérsky šířené letáky, hesla zavěšená v oknech bytů a kanceláří, bankovky popsané výzvami za odchod vojsk z Československa. Všechny tyto akty měly společnou jednu věc a název knihy ji adekvátně dokládá.

Na druhou stranu nešlo o koordinovaný odpor. Komunistické režimy proto reagovaly všude stejným způsobem. Bitím, zavíráním, vyhazováním ze škol a zaměstnání. Sovětskou specialitu představovalo násilné držení nepohodlných lidí v psychiatrických léčebnách. Ruku v ruce s perzekucemi se rovněž stupňovala propaganda o „bratrské pomoci“. Z dnešního pohledu lze ale historiky přiblíženou reakci na okupaci brát za první hlubší otřes napříč všemi společnostmi východního bloku. V knize to na příkladu Sovětského svazu výstižně popisuje Alexandr Daniel: „Je zajímavé, že mnohem krvavější potlačení maďarské revoluce v roce 1956 její současníci

ADAM HRADILEK:
ZA VAŠI A NAŠI SVOBODU
*Torst/Ústav pro studium
totalitních režimů,*
470 stran

tak tragicky nevnímali, což zřejmě dokazuje, jak fascinující vývoj prodělala společnost během dvanácti let, která od té doby uplynula.“

Virus pražského jara

Co se v komunistických zemích přesně stalo, lze v knize vystopovat z rozhovorů. Někde, jako například v NDR a v Polsku, šlo o generační odmítnutí neschopného režimu mladými lidmi, studenty, které události v Československu urychlily. V Sovětském svazu měla naopak velký vliv na probuzení společnosti Chruščovova destalinizace po XX. sjezdu strany, neboli částečná liberalizace poměrů, a to především v kulturním životě. Ostatně není náhodou, že všichni zpovídání Rusové berou vojenský zásah i jako jasný signál opozičnímu kvasu v Sovětském svazu ze strany nového Brežněvova vedení.

Z pohledu nových generací v komunistických státech a tání v Moskvě se zdálo, že oproti předešlým pokusům z padesátých let se reformní pražské jaro trefilo do příhodné doby a jeho „virus“ přeskočí dál. Proto ty velké naděje, o nichž v knize všichni hovoří, ale i o to větší zklamání. Atmosféru výstižně líčí disident Pavel Litvinov: „Bylo jasné – tedy alespoň mně –, že Dubčekovy činy míří ve svých důsledcích přímo do srdce samotného komunismu, tedy ke svobodě slova. Proto k vám Rusové dříve nebo později museli poslat vojska, jinak by to infikovalo komunismus uvnitř Sovětského svazu. Brežněv si samozřejmě myslel totéž co já. Rozdíl byl pouze v tom, že mně se to líbilo a jemu ne.“

Mimo zmíněná nová historická fakta představují rozhovory otištěné v publikaci i barvitý a originální zdroj informací o životě, studiu či práci jak v Sovětském svazu různých časových epoch, tak v ostatních komunistických státech. Navíc každý z dotazovaných je podle svých odpovědí dodnes výraznou osobností, a je proto nadmíru vzrušující číst si vždy o jiné cestě zrání v odlišných existenčních podmínkách k jednomu společnému bodu v jejich životech. K odmítnutí lži, přijímané zbytkem společnosti, a potlačení strachu z následků za takový čin. Ve svém dopise na rozloučenou to charakterizuje Elijahu Rips větou: „Někdo musí dokázat, že všechny nelze umlčet.“ ■